

Nəcib qadın, böyük alim

Aida İmanquliyeva çağdaş ərəb ədəbiyyatının tədqiqində yeni bir səhifə açmışdı

"Aida İmanquliyeva bir mütəfəkkir alim kimi düşüncə sistemi və təkəkkür tərzini Qərbin və Şərqi mərkəzində yerləşən bir Azərbaycan modelidir. Onun həyat və yaradıcılığı milli ziyalı qadınlar içərisində bənzərsizliyi, yüksək dəyərli xüsusiyyətləri ilə seçilirdi". Dünya şərqşünaslığı tarixində xüsusi yeri olan görkəmli alim Aida İmanquliyeva haqqında söz düşəndə onu çağdaş ərəb ədəbiyyatının tədqiqində yeni bir səhifə, yeni bir yol açan alim kimi dəyərləndirirlər. Onun haqqında cild-cild kitablar yazılıb, xatirəsinə sanballı verilişlər həsr olunub. Müasirlərinin, onunla ünsiyyətdə olanların haqqında söylədiklərindən gözümüzün önündə Azərbaycan qadınlarına xas olan ən nəcib keyfiyyətləri təcəssüm etdirən bir qadın obrazı canlanır. Azərbaycanda ərəb ədəbiyyatı üzrə ilk elmlər doktoru və ilk professor qadın olan Aida İmanquliyevanın doğum günündə vaxtilə onunla birgə çalışan həmkarları və ərəbşünaslıq elmində açdığı yola böyük maraq göstərən tədqiqatçılarla söhbətləşdik.

AIDA XANIM ARAMIZDA OLMASA DA...

Aida İmanquliyevanın Şərqşünaslıq İnstitutunda uzun müddət rəhbərlik etdiyi Ərəb filologiyası şöbəsinin hazırkı müdiri professor Vilayət Cəfərov Aida xanımla bərabər işlədiyini söyləyir: "Ərəb filologiyası şöbəsi Aida xanımın rəhbərliyi altında 1978-ci ildə fəaliyyətə başlayıb. Bu şöbə onun rəhbərliyi ilə çox böyük uğurlar qazanıb. Aida İmanquliyeva Qərb və Şərqi mənəvi dəyərlərini özündə birləşdirib. O, müasir ərəb ədəbiyyatının öyrənilməsində yeni səhifə açmışdır". V.Cəfərov deyir ki, Ərəb filologiyası şöbəsi Aida xanımın xatirəsinə yad etmək üçün son illərdə də bir çox əsərlər çap etdirib. Həmin əsərlərdən bəziləri sırf şərqşünas alimin parlaq xatirəsinə həsr edilib: "Azərbaycan şərqşünaslığında yeni dövrün ərəb ədəbiyyatı araşdırıcısı və ərəb dili üzrə ilk elmlər doktoru olan Aida xanım İmanquliyeva müasir ərəb ədəbiyyatının öyrənilməsində yeni səhifə açaraq məktəbin əsasını qoydu. Onun fundamental tədqiqatları Azərbaycan və dünya şərqşünaslığını zənginləşdirib. İlk qadın şərqşünasının tədqiqat işləri və tərcümələri Azərbaycan ədəbiyyatının sərvətidir. AMEA Şərqşünaslıq İnstitutunun direktoru işlədiyi illərdə o, elmin bu sahəsinin inkişaf etdirilməsi üçün çox böyük işlər görüb. Aida xanım aramızda olmasa da, onun təsis və rəhbərlik etdiyi Ərəb filologiyası şöbəsi, o cümlədən Şərqşünaslıq İnstitutunun əməkdaşları bu müddət ərzində onu heç zaman unutmayıb, onun xatirəsinə həmişə yad edirlər".

BÖYÜK BACI, MƏSLƏHƏTÇİ, YAXIN RƏFİQƏ

Aida İmanquliyevanın bir insan kimi ürəyində silinməz iz qoyduğunu deyən AMEA Şərqşünaslıq İnstitutunun Ərəb filologiyası şöbəsinin aparıcı elmi işçisi Laura Orucova belə şərqşünasının nadir hallarda doğulduğunu söyləyir: "Onu Tanrı yaratmışdı, sanki vaxtsız da öz yanına apardı. Ancaq Aida xanım bu qısa vaxtda öz missiyasını ləyaqətlə yerinə yetirdi. O, özü də çox yaşamaq istəmədi. "Mən istəyirəm insanların yaddaşında həmişə qalın və gözəl qalın, istəmirəm ki, mənə qoca görsünlər" - deyirdi. Yaşasaydı, 77 yaşını tamam olacaqdı. Amma o, qocalmaq istəmədi. Biz ona bu fikri ilə bağlı etiraz edəndə də yenə eyni sözləri deyirdi. Bəlkə də buna görə 57 yaşında dünyadan köçdü..." L.Orucova özünə yaxın rəfiqə

hesab etdiyi Aida İmanquliyeva ilə ilk tanışlığını xatırlayır: "Aida xanım universitetin Şərqşünaslıq fakültəsinin Ərəb şöbəsində mənəndən yuxarı kursda oxuyurdu. O, beşinci kursda oxuyanda mən birinci kursa daxil olmuşdum. Mən onun gözəlliyinə heyran olmuşdum. Bir dəfə bufetdə onu gördüm və onun gözəlliyinə tamaşa edə-edə qaldım. O, Azərbaycanın ən gözəl xanımlarından idi. Mən Azərbaycan xanımlarını necə təsvir edirdim, bu gözəlliyi onda gördüm: boy-buxun, incəlik, mədəniyyət. O, qadına aid bütün gözəl xüsusiyyətləri özündə təcəssüm etdirirdi. Mən onunla tanış olmağı çox istəyirdim. Ancaq ona yaxınlaşmağa utanırdım. Tale elə gətirdi ki, mən aspirant kimi Şərqşünaslıq İnstitutuna gələndə Aida xanım da Moskvada aspiranturaya bitirib qayıtmışdı. Yenidən onunla burada qarşılaşdım. Ona yaxınlaşdım, salamlaşdım. Aida xanım sanki mənə illərlə bundan əvvəl tanıyırmış kimi görüldü. O, heç kəsdən küsülü qalmazdı. Həddən artıq ziyalı idi. Çünki o, əsl ziyalı ailəsində böyümüşdü. Mən sonradan onun valideynləri ilə də tanış oldum. Mənim ondan xoşum gəldiyi üçün həmişə ona yaxınlıq edirdim. Onu yaxından tanıdıqca müdrikliyinə heyran olurdu. Aida xanım gənc olmasına baxmayaraq, çox müdrik idi. Ona görə də çox xüsusiyyətləri ondan götürürdüm. Mən bir az erköyün böyümüşdüm. Onu tanıyandan sonra davranışıma diqqət yetirməyə başladım. Mən ona oxşamaq istəyirdim".

L.Orucova xatırlayır ki, Aida İmanquliyeva Şərqşünaslıq İnstitutunun direktoru seçildəndən sonra da işçilərə qarşı alicənablığı ilə seçilib: "O, hamı ilə çox yaxın münasibət qurmağı bacarırdı. Heç kəsə səsini qaldırmaz, kimləsə kobud danışmağa özünə icazə verməzdi. Onun özünə xas xüsusiyyətlərinə vurulmamaq mümkün deyildi. Bəzən kiməsə əsəbləşəndə belə, həmin adama fikirlərini çox sakit və mədəni tərzdə çatdırırdı. Aida xanım hər kəslə öz səviyyəsində danışmağı bacarırdı. O, heç kəsi alçaltmırdı, onun mədəniyyəti hamı üçün nümunə idi". L.Orucova həmkarının şərqşünaslıq elminə böyük töhfələr verdiyini deyir: "Aida xanım ərəb məhcər adlı bir cərəyan yaratdı. O, bu sahədə böyük araşdırmalar apardı, diqqəti bu cərəyana yönəltdi. Onan sonra çoxlu aspirant və dissertantlar bu mövzu ilə işlədi. Həm-

çinin ona qədər ərəb alimləri də bu istiqamətdə məşğul olmamışdılar. Bu, onlar üçün də yenilik idi. Ona görə də Aida xanım bu gün ərəb məhcər ədəbiyyatının beynəlxalq miqyasda ən görkəmli, ən sanballı tədqiqatçısı kimi tanınır. Bunu nəinki Azərbaycan və əski sovet ərəbşünasları, hətta Avropa şərqşünasları, ərəblərin özləri belə, etiraf edirlər.

Aida xanım çox şeylə maraqlanırdı. Sovet İttifaqı dağılandıqdan sonra Aida xanım dini məsələlərə də yaxınlaşmışdı. O, Quranın tərcüməsi ilə məşğul olurdu. Bəzi surələri şərh edirdi, məqalələri dini jurnallarda tez-tez çap olunurdu". Aida İmanquliyeva dünyadan köçəndən sonra yaxınları, doğmaları ilə bərabər, həmkarları da onun itkisindən doğan acını yaşayıblar. "Mən onun simasında sanki böyük bacımı, məsləhətçimi və yaxın rəfiqəmi itirdim"-deyir Laura xanım: "Ondan sonra düz bir il özümə gələ bilmədim. Hər səhər yuxudan qalxanda "Aida yoxdur" deyə inanmırdım. Bu, mənim üçün böyük itki idi. Çünki o, sevimli insan idi, ona hamı hörmət bəsləyirdi, O, bu hörməti öz davranışı, yüksək insanlıq xüsusiyyətləri ilə qazanmışdı".

"RUHUNUZ ŞAD OLSUN, AIDA XANIM!"

"Aida İmanquliyevanın gərgin zəhmət, zəngin fakt və ərəbcə mötəbər mənbələrə söykənməklə yazdığı məqalələri oxuyanda araşdırıcının nə qədər yüksək erudisiyaya, hadisə və əhvalatlara nə qədər həssaslıqla yanaşma səriştəsinə, cümlələrinin səlis, su kimi axarlı olmasına heyran qalmayan olmaz"- deyən AMEA Şərqşünaslıq İnstitutunun Nəşriyyat və elmi informasiya təminatı şöbəsinin müdiri, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Ruhəngiz Cümşüdlü bütün bunların Aida xanımın Azərbaycan və rus dillərini və ədəbiyyatşünaslığın

nəzəri məsələlərini, ərəb dilinin incəliklərini kamil bilən bir mütəxəssis olmasından qaynaqlandığını bildirir: "Aida xanımın əsas yaradıcılığı ərəb məhcər ədəbiyyatının üç məşhur nümayəndəsinin (Mixail Nuaymə, Cübran Xəlil Cübran, Əmin ər-Reyhani) həyat yolu və ədəbi-bədii irsləri ilə bağlı olub. Yazdığı bu məqalələrdə Aida xanımın ərəb məhcər ədəbiyyatının Şimali Amerikada yaranmış qoluna məxsus fikirləri öz əksini tapıb". R.Cümşüdlünün sözlərinə görə, həmin ərəfədə ərəb məhcər ədəbiyyatının Cənubi Amerikada yaranmış digər bir qolu da mövcud olub ki, keçmiş sovet ərəbşünaslığında bu qolun araşdırılması, ümumiyyətlə, diqqətdən kənar qalıb. Bu sahədə də Aida xanım öz müasirlərini qabaqlayıb: "Məhz buna görə də Aida xanımın "Cənubi Amerikaya mühacirət etmiş ərəb ədib və şairlərinin fəaliyyəti haqqında" adlı məqaləsini ərəb məhcər ədəbiyyatının Braziliyada yaranmış qolunun tədqiqində ilk qaranıq hesab etmək olar". R.Cümşüdlü qeyd edir ki, Aida xanıma qədər nəinki ərəb məhcər ədəbiyyatı, habelə Qərb romantik poeziyası Azərbaycanda geniş tədqiq olunmamışdı. U.Bleyk, R.Emerson, U.Uitmen kimi görkəmli şairlərin həm bədii yaradıcılıq metodları, həm də ideya mövqeləri Azərbaycan oxucularına ilk dəfə olaraq məhz Aida İmanquliyeva tərəfindən təqdim olub: "Lakin onun rolu bu ədəbi proseslər haqqında heç də sadəcə informasiya verməkdən ibarət deyildi. Aida xanım Qərb ədəbiyyatı tarixçisi də deyildi. Lakin onun tədqiqatı empirik səviyyə ilə məhdudlaşmayaraq nəzəri-konseptual dərinliklərə endiyindən, burada ədəbi-bədii məsələlər fəlsəfi məzmun kəsb edirdi ki, nəticədə Şərqdə və Qərbdə gedən ədəbi proseslərin ümumi tendensiyaları tapılıb üzə çıxarıldı. Onun baxış spektri o dərəcədə zəngin idi ki, tək ərəb ədəbiyyatı ilə məhdudlaşa bilməzdi. Buraya istər-istəməz müxtəlif coğrafi məkanlara aid olsalar da, eyni ideyanın və eyni xətti-hərəkətin nümayəndələri və bayraqdarları olan fərqli şəxsiyyətlər daxil edilməli idi. Məhz buna görə də Aida xanımın baxış bucağında ərəb ədəbiyyatı ilə bərabər, Amerika, Avropa və rus ədəbiyyatını da görmək mümkündür". Aida xanımın öz qısa ömrünün yarısını Azərbaycan elminin inkişafına, Azərbaycan şərqşünaslığının təşkilinə həsr etdiyini deyən R.Cümşüdlü: "Bu alim taniyanlar, onun tələbələri Aida xanımı dərin biliyinə, mənəvi zənginliyinə görə sevirdilər. Tələbələri onun davranışına və rəftarına, mühazirələrinə heyran idi", -deyə qeyd edir: "Onun hər bir hərəkətində nəciblik duyulurdu. Ulu Tanrı ondan heç nəyi əsirgəməmişdi: gözəllik, ağıl, necəbət. Aida xanım İmanquliyevanı səciyyə-ləndirən əsas cizgilər, insani keyfiyyətlər özünə qarşı tələbkarlıq, ailəsinə tükənməz sevgi hissi idi".

R.Cümşüdlü 2010-cu ildə "Füzulinin ərəbcə poetik irsi" adlı tədqiqat işi ilə Aida İmanquliyevanın xatirəsinə həsr olunmuş "Ərəb filologiyası sahəsində gənc alimlərin ən yaxşı elmi-tədqiqat əsəri" müsabiqəsinin qalibi olub. Alim Aida İmanquliyevanın xatirəsinə minnətdarlığını bu kəlmələrlə dilə gətirib: "Ruhunuz şad olsun, Aida xanım! Siz bizə zəngin elmi irs və işıqlı yol bəxş etmişiniz. Biz gənc alimlər sizin elmi tövsiyələrinizə əməl edirik, o işıqlı yolda irəliləməyə doğru addımlayırıq".

Təranə Məhərrəmov